

Stimulator

ET FAGBLAD FOR
SOSIALØKONOMER.

25 ek

I DETTE NUMMER:

Stimulator i det nordiske samarbeidet	3
Gerhard Stoltz: Teorien for den kontrollerte økonomi	4
Uppsalamøtet 10-13 juni 1948.	9
Økonometriske oppgaver	11
Cand. polit. Ole Pedersen: Naturvidenskapelige teorier og økonomiske teorier	12
Knut Getz Wold: Opprinnelsen til og grunnprinsippene for den europeiske sosiallovgivning i det 19. århundre ...	20
Cand. oecon. Vagn Madsen: Normativ og deskriptiv Driftsøkonomi	28
Boknytt	30

Studentsamskipnadens

spisesteder:

Uranienborgveien 11

Aulakjelleren

Blindernkjelleren

Tannlegehøyskolen

Hjelp deg sjøl!
Kjøp på studentkontoret!

Universitetets studentkontor

utgir og selger
Studiebøker og
Forelesningsreferater

kjøper og selger
Brukte studiebøker

selger
Papir og skrivepapir
til studentene

Stimulator i det nordiske samarbeidet.

De nordiske møter representerer en god form for samarbeid mellom yngre sosialøkonomer i Norden. Men det går tross alt lang tid mellom hver gang et slikt møte holdes, og det har fra tid til annen hevet seg røster for en mere kontinuerlig form for nordisk samarbeid, ikke minst under møtet i Oslo i fjor, og nå i år i Uppsala.

Det er sikkert en meget langsiktig plan å skape et slikt kontinuerlig samarbeid, og vi har liten tro på at det kan realiseres i de nærmeste årene.

Stimulator går inn for å være en kontakt mellom yngre sosialøkonomer i Norden. Det viste seg på møtet i Uppsala at interessen for Stimulator som et ledd i det nordiske samarbeidet var større enn vi på forhånd hadde trodd, og utbredelsen i de andre nordiske land vokser stadig.

På møtet i Uppsala ble det drøftet å utvide Stimulator til et nordisk tidsskrift, med en felles nordisk redaksjon. Av forskjellige grunner mener vi at dette er uheldig, og redaksjonen vil i alle tilfelle fortsatt bli i Oslo. Redaksjonen vil imidlertid prøve å bringe artikkelstoff som er av interesse for alle nordiske økonomer, på samme måte som hittil.

Vi har fått oppnevnt kontaktmenn for Stimulator i de andre nordiske land, som vil hjelpe oss å gjennomføre den linjen vi prøver å følge.

Vi håper på fortsatt interesse for Stimulator i Danmark, Finnland, Island og Sverige.

**Det er en god økonomi å kjøpe
bøkene i**

OLAF NORLIS BOKHANDEL

Universitetsgt. 24 . Oslo

Telefoner: 410939 . 413101 . 330304

Teorien for den kontrollerte økonomi.

Avg Gerhard Stoltz.

Chr. Michelsens Institutt, Bergen.

De sosialøkonomiske teoretikere begynte tidlig å interessere seg for de problemer som ledelsen av en sosialistisk økonomi reiser. I løpet av mellomkrigstiden ble der skrevet en rekke arbeider om disse spørsmålene, som alle opererte med et system hvor staten var eier av produksjonsmidlene. (En bra oversikt over omfanget av denne litteraturen gir Trygve J. B. Hoff's «Økonomisk kalkulasjon i sosialistiske samfunn».)

Etterhvert er interessen for denne modellen kommet mer i bakgrunnen. Det henger bl. a. sammen med den nyorientering som har funnet sted innenfor vesteuropeisk arbeiderbevegelse. Fra en skjematisk oppfatning av sosialismen som et økonomisk system har den beveget seg mot en udogmatisk oppfatning av sosialismen som en velferdspolitikk. Det er også blitt mer og mer alminnelig at staten griper inn i det økonomiske livet med kontrollerende eller dirigerende tiltak som nettopp motiveres med hensynet til den almene velferd.

A. P. Lerner's «*The Economics of Control*» (Macmillan, New York 1946) er et av de mest omfattende og grundige forsøk på å ta opp disse problemene. (Omfang ca. 400 s.) Forfatteren er «associate professor» ved New Shool for Social Research i New York, men har tidligere arbeidet mange år ved London School of Economics. Hans bok (som også har skaffet ham doktorgraden) er utpreget engelsk både saklig og formelt sett. For det første faller den innefor det område som kalles «welfare economics», som fortrinsvis dyrkes ved engelske universiteter. For det annet benyttes en verbal fremstillingsform uten matematiske hjelpebidrag og med ytterst få diagrammer. I begge disse henseender synes Lerner's arbeid å være en tro fortsettelse av engelsk tradisjon.

Selve uttrykket *welfare economics* sier atskillig om problemstillingen. De engelske økonomer har i høyere grad enn andre vært både økonomer og filosofer. Det er et forhold som bl. a. henger sammen med utilitarismens dominerende stilling i engelsk universitetsliv i begynnelsen av det forrige århundre, men ennå før den tid var kombinasjonen fremtredende; det er nok å minne om David Hume og ennå viktigere, Adam Smith. Selvom der etterhvert har foregått en spesialisering er der åpenbart fremdeles en livlig kontakt ved de engelske universiteter mellom *economics*, *ethics*, og *political science*.

Velferdsøkonomien tar opp det problemet «hvilke økonomiske midler som er egnet til å fremme den almene velferd». Den

beveger seg således delvis på det politiske området. Det vil her føre for langt å komme inn på det kunnskapsteoretiske skille mellom vitenskap og politikk. Hovedvekten må i første rekke legges på holdbarheten i slutningsrekken mer enn på visse formelle kjennetegn ved de utsagn som bygger dem opp.

En slutning blir ikke mer vitenskapelig eller mindre politisk om de verdipremisser den bygger på er alminnelig akseptert. Selv om det således er meget vidtgående enighet om å sette opp hensynet til den almene velferd som ledetråd for politikken, vil de resultater man kommer til være politiske i videste forstand. Det er imidlertid ikke umulig at de også kan være vitenskapelige, nemlig hvis de entydig følger av premissene. Ja, det er neppe engang nødvendig å reise et så sterkt krav for å kalle en fremstilling vitenskapelig. I videste forstand vitenskapelig er en fremstilling dersom den representerer et noe høyere presisjonsnivå enn den vanlige common sense-fremstillingen. Det er derfor ingen grunn til å benytte betegnelsen uvitenskapelig om velferdsøkonomien, selv om den opererer med premisser, som den (iflg. f. eks. Myrdal) ikke har lov til.

Innenfor velferdsøkonomien lar det seg ikke gjøre, slik som mange later til å tro, entydig å avlede de alminnelige konklusjoner fra den enkle verdipremiss at formålet er å fremme den almene velferd. Tvertimot vil sannsynligvis en kunnskapsteoretisk gjennomgåelse av de vanlige fremstillinger vise at mange utsagn, som tilsynelatende er utledet av denne premiss, bare er vilkårlige presiseringer av den. Dette er en tilstand, som man bare kan komme bort fra ved omfattende psykologiske og sosiologiske undersøkelser av hva det er som bestemmer menneskenes trivselsnivå.

Lerner's presisering av velferdsbegrepet, kunne kanskje karakteriseres som det «automatiske» (selvvirkende) velferdsbegrep. I likhet med en rekke andre økonomer går han ut fra at individene gjennom bytte av varer og tjenester søker å maksimalisere sin behovstilfredsstillelse og at den maksimale behovstilfredsstillelse for samfunnet som helhet oppnåes ved at individene fritt får bytte varer og tjenester. Dette forsøker han å vise ved en gjennomgåelse av det isolerte bytte (kap. 2.). Det eneste som forhindrer den teoretisk sett maksimale behovstilfredsstillelse fra å bli nådd er den ulike inntektsfordelingen, som imidlertid kan være nødvendig av hensyn til den økonomiske effektiviteten (kap. 3 og 4). Også på lengre sikt er den maksimale behovstilfredsstillelse avhengig av en fritt virkende etterspørsel, fordi den sørger for den optimale fordelingen av produksjonsfaktorene (kap. 5—9).

Dette er altsammen velkjente tanker som har vært diskutert av økonomene i lang tid. De kan angripes på forskjellige premisser.

Man kan f. eks. innvende at uttrykk som «totalnytte» eller «tilfredsstillelse» (satisfaction) er for uklare til at de kan benyttes i vitenskapelige resonnementer. Man kan enten oppfatte dem som definert ved de postulater som teorien bygger på (f. eks. det, at «consumers try to obtain that which give them more satisfaction rather than that which gives them less satisfaction» s. 9). Teorien blir da «identisk sann»; den er ikke falsifiserbar, og utsier ikke noe om virkeligheten. Den annen mulighet er å oppfatte den siterte uttalelse (den er bare en av mange og slett ikke den heldigste når det gjelder å vise de kunnskapsteoretiske konsekvensene) som en påstand om virkeligheten, som er åpen for empirisk verifikasjon. Begrepet «satisfaction» må da defineres ved bestemte fysiologiske eller psykologiske kjennetegn, og det er meg bekjent ennå ikke gjort. I beste fall blir det en løs antagelse at individene velger slik at de oppnår størst tilfredsstillelse, og det er meget mulig at den vil vise seg holdbar bare i meget begrenset utstrekning.

Flere forskere har på grunn av disse vanskeligheter gått fra bruken av nyttebegrepet og beslektede begreper. Hicks' begrunnelse (i innledningen til «Value and Capital») er ganske illustrerende. Han hevder at en full teori for konsumentenes etterspørsel, som er like dyptgående som Marshall's, kan utledes alene på grunnlag av indifferenskartet. (Det samme fremgår forøvrig av ekskurs 4 i «Notatene».) Når Lerner opprettholder nyttebegrepet må det derfor antagelig være på grunn av en mistanke om at det ikke på grunnlag av kartet alene er mulig å bygge opp en teori om «den beste av alle verdener». Konsekvensen må nemlig bli, at hvis en bare opererer på grunnlag av et indifferenskart, vil et system av fritt bytte være det som lar de individuelle preferanseskalaer få den største virkningen. Selv i et demokratisk samfunn vil en imidlertid være mindre tilbøyelig til å la seg overbevise av hensynet til de individuelle preferanseskalaer enn av hensynet til f. eks. en total behovstilfredsstillelse.

Mer interessant er det kanskje, at selvom man godtar de premisser som Lerner bygger sin teori på, er det tvilsomt om man kan opprettholde den. Jeg skal ikke gå i detaljer på dette punktet, men bare peke på at dersom Frisch's analyse av forholdet mellom den eksterne og interne grenseproduktivitet er riktig, så er Lerners velferdsligninger ikke riktige. Derved faller også hans «Rule» for tilpasningen av de kontrollerte eller sosialiserte bedrifters produksjonsvolum.

Denne Rule er ment som en stående regel for alle bedriftsledere: «Hvis verdien av (det fysiske) grenseproduktet er større en faktorprisen, skal produksjonen utvides. Hvis den er mindre, skal produksjonen innskrenkes. Hvis den er lik faktorprisen, skal produksjonen opprettholdes i samme omfang». Den skarpe leser vil her bemerke at dette ikke er

annet enn et påbud om å tilpasse seg som om markedet var et frikonurransemarked. I artikkelen i *Stimulator* om den optimale arbeidsinnsats, og i flere stensilerte memoranda, søker Frisch nettopp å vise at frikonurransetilpasningen ikke fører til den optimale tilpasning (det største totalnytteoverskudd) for samfunnet som helhet.

Lerner's resultat av gjennomgåelsen av den elementære produksjonsteorien og markedsteorien er, som det vil fremgå av de foregående avsnitt, at optimaltilpasningen blir oppnådd under fullkommen frikonurranse. Under gjennomgåelsen av de mer kompliserte deler av produksjonsteorien, (kap. 10—18, faste faktorer, tidsproblemer osv.) finner han imidlertid at forutsetningene for en slik frikonurranse ikke foreligger under kapitalistiske produksjonsforhold med næringsfrihet. Det må derfor være statens oppgave å kontrollere produksjonen slik at «The Rule» blir overholdt. Det er ut fra dette hensynet likegyldig om staten *eier* bedriftene eller ikke.

Også i spørsmålet om produksjonens tidsfordeling (investeringen) kan en med fordel anvende «the Rule», og renten må fastsettes slik at anvendelsen av den fører til full sysselsetting (kap. 20—25). I sin utenrikshandel kan det enkelte land ved å avvike fra «the Rule» oppnå fordeler, såfremt ikke de andre følger eksemplet. Gjør de det, blir sluttresultatet dårligere enn om man betrakter verdensøkonomien som en helhet og hvert land anvender regelen under sitt økonomiske samkvem med omverdenen (kap. 26—29).

Forfatterens politiske grunnlag, som han gir en kort fremstilling av i det første kapitlet, kan kanskje karakteriseres som liberal sosialisme (eller omvendt). Liberalismen og sosialismen kan, etter hans mening, forenes i velferdssøkonomien, fordi begge krever at det økonomiske liv skal ledes ut fra hensynet til almenhetens interesser. Det grunnleggende i teorien om den kontrollerte økonomi er at den fornekter både kollektiv og privat foretaksomhet som prinsipper for samfunnets organisasjon, men anerkjenner begge som midler til å oppnå størst mulig velferd. Denne tilnærmingen mellom sosialisme og kapitalisme må, etter Lerner's mening, også komme frem som en tilnærming av den moderne økonomiske teorien til den ortodokse.

Ut fra dette (noe ubestemte) grunnsynet og fra stort sett velkjente teoretiske tankeganger kommer han frem til sine konklusjoner. Krumtappen som det hele dreier seg om, er «the Rule», og fremstillingens holdbarhet står og faller med den. Av den følger det igjen bl. a. at det ville være dumt ikke å benytte seg av den frie prisdannelsen som et hjelpemiddel i dirigeringen av produksjonsfaktorene, at rasjonering og offentlig prisfastsettelse eller prisdiskrimineringer fører bort

fra den optimale disponering, mens «produktiv spekulasjon» fremmer den. Dette er jo konklusjoner, som atskiller seg til dels ganske sterkt fra vanlig sosialistisk eller planøkonomisk tankegang.

Et motsatt standpunkt inntar de teoretiske kretser innenfor f. eks. det svenske sosialdemokratiet, som ut fra sosialistiske motiver har tatt til orde for nettopp slike tiltak som rabatter, pristilskudd o. l. Det er ingen grunn til å tro at Lerner's fremstilling blir det avgjørende ordet i dette spørsmålet. En stor svakhet ved den er nemlig at den, bortsett fra enkelte spredte bemerkninger, ikke behandler inntektsfordelingen. Inngrepene i prisdannelsen kan betraktes i første rekke nettopp som praktiske tiltak til å rette på skjevheter i inntektsfordelingen.

En fullstendig anmeldelse av Lerner's bok ville krevd langt større plass enn jeg kan legge beslag på her (samt langt mer arbeide). I det foregående har jeg bare kunnet referere noen springende punkter, mens andre vel så viktige spørsmål er sprunget over. Naturlig nok er oppmerksomheten først og fremst knyttet til de politiske problemene, men de inntar en beskjeden plass i boka. Sin største misjon har den kanskje som en up to date-fremstilling av den økonomiske teorien. Den inneholder igrunnen forbausende lite egentlig nytt stoff, for en så tykk doktoravhandling å være. De første 21 kapitlene er mikro-teori, som vi her kjenner i stor utstrekning fra «Produksjonsteorien», «Notatene» og Wicksell-ekskurset om det isolerte bytte. De følgende 8 kapitlene behandler makro-økonomiske problemer, og gir en bra oversikt over den moderne rente- og sysselsettingsteorien (som på enkelte punkter utdyper Keynes) og utenrikshandelsteorien (til dels samme spørsmål som behandles av Balogh i hans uleselige artikkel i «Oxford-boka»).

Lerner's fremstilling vil være et verdifullt supplement til den øvrige studielitteraturen, og med «Produksjonsteorien» og «Notatene» noenlunde vel fordøyet kommer man relativt lett igjennom den. Det er grunn til å tro at mange, som i sine første studieår har brukt sterke ord om den matematiske fremstillingsmåte, bedre vil forstå nytten av symboler når de har sett de samme problemer fremstilt i rent verbal form.

Allerede tidlig i annenavdelingsstudiet vil man antakelig ha stort utbytte av boka.

Uppsalamøtet 10-13 juni 1948.

Og så er det 5. nordiske møte for yngre sosialøkonomer vel overstått, og har ved siden av sine forgjengere funnet sin plass blant de historiske begivenheter. Sommersol over det tradisjonsrike Uppsala, og arbeid forenet med gjensynsglede, satte sitt preg på de travle møtedagene.

De svenske verter hadde bebudet en «arbeidskonferens», — ikke noe jubelmøte som de med eller uten rett døpte forrige års møte i Oslo. Den første etterkrigsjubel var forbi. Arbeidets alvor skulle igjen prege våre nordiske møter. Møtet hadde 168 deltagere, av dem var det 77 svenske, 29 finske, 40 danske og 22 norske. Litt lite overveid var det kanskje i fjar å motta svenskenes innbydelse. Valutaforholdene skapte vanskeligheter som kunne vært unngått hvis møtet var lagt et annet sted, og det førte med seg at ikke alle som ville, fikk anledning til å delta i møtet.

Denne muligens noe ubetenksomme beslutning får skrives på jubelens konto. Det ville være for meget forlangt om vi i løftet nordisk jubelstemning skulle ha tanke for noe slikt som valutarestriksjoner, når det gjaldt en innbydelse til selveste Uppsala.

Følgende emner var satt opp på programmet:

1. Åtgärder mot den krympande världshandeln.

Foredragsholdere: fil. kand. Håkon Sandström, Finnland, og fil. kand. Göran Ohlin, Sverige.

2. Orientering om ekonometriske arbeidsmetoder.

Foredragsholdere: cand. polit. Bjarke Fog, Danmark, og cand. oecon. Arnljot Strømme Svendsen, Norge.

3. Gransking av begrepet «welfare economics».

Foredragsholdere: cand. oecon. Gerhard Stoltz, Norge, og fil. mag. Erik Törnqvist, Finnland.

Sistnevnte fikk imidlertid forfall, og i stedet knyttet fil. mag. Victor Procopé noen bemerkninger til hans stensilerte resymé. Emnene som var satt opp dekket mange felter som har den største aktualitet for sosialøkonomer i dag, og foredragsholderne hadde gjort grundige studier, slik at de kunne møte opp med de beste forutsetninger for å gi oss et dypere innblikk i problemene. Det er en stor hjelp med stensilerte resyméer, som setter oss i stand til å følge foredraget på en ganske annen måte enn ellers ville være mulig.

Ved at vi fikk to korte foredrag om hvert emne, fikk vi allerede før diskusjonen utførlig redegjørelse for problemene fra minst to synspunkter, og det viste seg at foredragsholderne alltid hadde forskjellige opplegg. For oss norske viste foredragene og ennu mere diskusjonene at Norge står nokså alene i Norden med den sterke teoretiske retning i forskning og studier, og at de andre nordiske land legger meget større

vekt på de praktiske sider av sosialøkonomien. I den utstrekning foredragsholderne behandlet teoretiske emner, hadde de derfor gjennomgående lite nytt å gi oss. Det mest verdifulle var kanskje det innblikk vi på denne måten fikk i hvor forskningen står i de forskjellige land.

Det var stort sett forbausende ofte vi kunne konstatere at debattantene tok stilling til problemene uten å ha det kjennskap til dem som er nødvendig for å gi dem en vitenskapelig bedømmelse.

Når økonometrien f. eks. skal forkastes fordi «det virkelige liv ikke kan presses inn i matematiske formler», viser det at det også innen en vitenskap er farlig å operere med slagord, og hvor lett disse får et affektbetont innhold.

Det kan kanskje bemerkes i denne forbindelse at det skulle være mulig å få et ennu mere representativt uttrykk for forskningens stilling i de forskjellige land, hvis det ble overlatt til det enkelte land selv å velge såvel foredragsholdere som emne.

Den overarbeidete lokalkomit  i Uppsala fortjener en spesiell takk, ikke minst dens utrettelige ordf r ande Ulrich Herz, hvis veltalenhet overskygget alle andres, og hvis nykternhet til sine tider ga m tet det rette alvorlige preg. Til tross for hans forh pentlige noe overdrevne forsikringer om at det praktiske arrangement gjentagne ganger befant seg som p  randen av en vulkan, og at det hele rett som det var truet med   ende med katastrofe, klarte han og hans stab   holde oss menige deltakere fullst ndig  ber rt av disse farer.

Vi overbringer en hjertelig takk fra de norske m tedeltakerne, og gleder oss til neste nordiske m te i Finnland i 1950.

Stimulators kontaktmenn i de nordiske land.

Danmark: Bjarke Fog, Aarhus.

Finnland: Mika Tiivola, Helsingfors.

Sverige: Ake Sambergs, Lund.

Abonnement kan tegnes i Danmark og Sverige gjennom bokhandel, i Finnland ved henvendelse til Mika Tiivola, F lt-sk rsgatan 7 a 16, Helsingfors.

Abonner p  Stimulator

Økonometriske oppgaver.

Byråsjef John H. Paxal i Samferdselsdepartementets Samferdselsavdeling har sendt professor Frisch et notat angående økonometriske oppgaver som vi gjengir nedenfor. Vi håper at dette gode tiltaket fra Paxal's side vil føre til at også andre får øynene opp for at de kan dra nytte av studentenes økonometriske oppgaver når de vil ha utført mindre teoretiske undersøkelser. Studentene vil også være interessert i en slik ordning, idet de vel kan regne med at et brukbart økonometrisk arbeid utført etter ønske vil bli honorert.

*

Økonometriske oppgaver vedrørende samferdselen.

For en hensiktsmessig og effektiv samferdselspolitikk vil det være ønskelig med et utstrakt forskningsarbeid. Det ligger her så mange og store oppgaver og venter at det kan trenges all den hjelp det er mulig å oppdrive. En av Samferdselsdepartementets oppgaver bør derfor bli såvidt mulig å stimulere og være behjelplig med alt slikt forskningsarbeid på samferdselens område.

Til økonomisk embeteksamen kreves bl. a. at studentene leverer en økonometrisk oppgave. Studentene velger selv emne for sitt arbeid. Her skulle det imidlertid være mulig for Samferdselsdepartementet å peke på en rekke interessante problemer og senere eventuelt være behjelplig med å stille materiale til disposisjon. De oppgaver som ble levert ville så direkte kunne komme til nytte for departementet og de respektive etater igjen.

Som eksempler på problemer som kan studeres på denne måte kan nevnes:

1. Etterspørselselastisiteter for jernbanetransport og andre transporter — med studier av hvorledes endringer i takstene påvirker transportert mengde under forskjellige forhold.
2. Bestemte gods- eller persontransporter, spesielt hvorledes endringer i et eller flere samferdselsmidlers takster påvirker transportmåten.
3. Enkelte banestrekningers eller bil-, båt- eller flyruters lønnsomhet og hvorledes lønnsomheten kan endres ved takstendringer eller ruteendringer — eventuelt i hvilken utstrekning og hvorledes et samferdselsmiddel kan overta et annets transporter.
4. Virkningene av toll og skatter på prisstrukturen for de forskjellige transportmåter og samferdselsmidlene konkurransesvevne.
5. Transportkostningenes virkninger på forskjellige bedrifters markedsstrategiske stilling og størrelsen av deres produksjon.
6. Rentabiliteten av forskjellige investeringer i samferdselssektoren, f. eks. elektrifisering, anlegg av faste vegdekker, anlegg av luft havner m. v.

En bør her avtale med Universitetets lærere (professorerne Frisch og Haavelmo) og likeledes vekke interessen for disse arbeider i etatene. Det kan også være av betydning ved oppslag eller ved artikler i studentenes organ (Stimulator) å vekke interessen for disse spørsmål.

Oslo, den 27. april 1948.

John H. Paxal

NATURVIDENSKABELIGE TEORIER OG ØKONOMISKE TEORIER

Af *cand. polit.* Ole Pedersen.

Et væsentlig Træk ved Nationaløkonomiens Historie gennem det sidste Tiaar er, at Metodestriddigheder har haft en temmelig underordnet Plads. Aarsagen hertil er formentlig, at der har været en saa rig Udvikling i den økonomiske Teori, at de fleste og bedste Nationaløkonomers Kræfter har været fuldt optaget af Teoriens Udvikling og mest hensigtsmæssige Formulering. Yderligere har Samfundsutviklingen i det sidste Tiaar i høj Grad lagt Beslag paa Økonomerne Arbejdskraft og tvunget dem ud i det praktiske Arbejde med konkrete økonomiske Problemer. Dette har navnlig været Tilfældet under og efter den anden Verdenskrig, hvor den økonomiske Planlægning af Krigen og Freden har været en Hovedopgave.

Dette, at Nationaløkonomerne saaledes er blevet kastet paa Hovedet ud i alle mulige konkrete økonomiske Problemer har utvivlsomt været overordentligt gavnligt og frugtbart for den økonomiske Forsknings videre Udvikling. Økonomerne er herved blevet tvunget til at konfrontere deres ofte noget luftige Teorier med den empiriske Virkelighed. Et statistisk-empirisk Indslag i Teorierne er blevet Resultatet af denne Udvikling. Netop for en Videnskab som Læren om Samfundsøkonomien maa dette Resultat siges at være overordentligt heldigt. Denne videnskabelige Disciplin har jo i høj Grad været en Tumleplads for Folk, der «tænker» med deres Følelser og for talrige Teoridannelser med meget svagt Fodfeste i Erfaringsverdenen. En Følge af dette Forhold er det, at den nationaløkonomiske Videnskab har haft en anden Udvikling end andre Realvidenskaber. Den økonomiske Videnskabs Lærebygning er i højere Grad end Tilfældet er for andre Videnskaber opstaet ved, at nye Teorier er blevet stablet oven paa eller ved Siden af de gamle.

Naar det staar saaledes til, er det ikke til at undre sig over, at Ikke-Økonomer har en noget vakkende Opfattelse af, hvad Økonomien som Videnskab egentlig er, og hvilke Resultater den kan forventes at naa til. En ret almindelig Opfattelse er det, at den økonomiske Videnskab maa betragtes som en Art Naturvidenskab paa Barnestadiet. «The social sciences have not passed out of the stage from which natural sciences were emerging in the time of Kepler», skriver eksempelvis Lancelot Hogben i *Science for the Citizen* (London 1938). Og noget er der om det. Der er langt til, at den økonomiske Videnskab kan naa til at fremsætte Sætninger med samme logiske og saglige Kvalitet som den egentlige Naturvidenskabs Sætninger. Men paa den anden Side maa man dog ikke vente, at den økonomiske Forskning skal kunne naa frem til Resultater, der

sagligt set svarer til de egentlige Naturvidenskabers Resultater. Der er en afgørende Forskellighed mellem Naturvidenskabernes Erfaringsmateriale og det Erfaringsmateriale, den økonomiske Videnskab arbejder med. Der er derfor en væsentlig Gradsforskjel mellom Indholdet af de økonomiske Teorier og Indholdet af den egentlige Naturvidenskabs Teorier. Til nærmere Belysning heraf vil en Redegørelse for den egentlige Naturvidenskabs Arbejdsgang og Teorier være paa sin Plads.

I Realvidenskaberne, de Videnskaber, der handler om virkelige Ting, anvendes udelukkende Erkendelsesmidlerne Iagttagelse og Tænkning. De Iagttagelser man gør, klassificerer man paa en eller anden Maade. Som Udgangspunkt anvendes i Mangel af bedre Dagliglivets Sprogbrug, saaledes som f. Eks. Økonomien har hentet mange af sine Termini fra Forretninglivets Sprogbrug. Men ved det videre tankemæssige Arbejde med Iagttagelserne, viser det sig hurtigt nødvendigt at indføre tekniske Termini enten paa Omraader, hvor Dagliglivets Sprog savner Betegnelser eller paa Omraader, hvor Dagliglivets Sprogbrug involverer en anden Opfattelse af det paagældene Sagforhold end den, Videnskabsmændene ved deres Arbejde med Iagttagelserne er naaet til. Økonomien taler saaledes ikke længere blot om Efterspørgsel, men indfører Elasticitetsbegrebet og specielt dets Anvendelse paa Efterspørgselsbegrebet som en terminus technicus. Og maaske burde man paa Økonomiens Omraade ogsaa ud fra dette Synspunkt erstatte nogle af de anvendte Begreber med andre, enten fordi de gamle ikke har noget bestemt almindeligt anerkendt Indhold selv i den videnskabelige Sprogbrug, eller fordi det Indhold, som Videnskaben tillægger dem, er forskelligt fra det Indhold, Dagliglivet tillægger dem. Naar man eksempelvis taler om Inflation, viser det sig først af den rent sproglige Sammenhæng — hvis det i det hele taget viser sig —, om der er Tale om en Stigning i Produktionsfaktorernes Aflønning, en Forøgelse af Pengemængden eller blot en Stigning eller en stærk Stigning i Færdigvarerepriserne eller muligvis noget andet. For at blive ved Eksemplet Inflation saa synes dette Ord efter sin sproglige Oprindelse og sin faktiske Anvendelse i Dagliglivet nærmest at betyde en stærk Prisstigning, en Oppustning af Færdigvarerepriserne og kan med denne Betydning være en i Dagliglivet ganske praktisk Klassifikation. Men med en videnskabelig Klassifikation har man ikke praktiske Formaal for øje, men tilsigter derimod at tilvejebringe en saa enkel Opfattelse som mulig af Iagttagelserne samtidig med, at Klassifikationerne kan danne Grundlag for Formulering af Lovmæssigheder. De Klassifikationer, der i størst Omfang tilfredsstiller denne Fordring, er de fra et videnskabeligt Synspunkt mest frugtbare og derfor dem, man vælger.

Naar man foretager Klassifikationer ud fra det ovennævnte Synspunkt, maa man imidlertid affinde sig med den Kensgerning, at ens Klassifikationer og Definitioner med Nødvendighed maa være foreløbige. Først naar man har arbejdet viden-skabeligt med Klassifikationerne, kan man nemlig erfare, om de er frugtbare i den Forstand, at de betyder en saadan Inddeling af samtlige foretagne Iagttagelser paa det paagældende Omraade, at der i videst muligt Omfang kan formuleres Lovmæssigheder, som gælder for dem. Det er muligt, at man ved at arbejde med Klassifikationerne, og efterhaanden som man gør nye Iagttagelser, bliver klar over, at andre Klassifikationer og Definitioner var mere egnede, saaledes som man for Eksempel ved at efterspore Aarsagerne til Inflation bliver klar over, at Begrebet muligvis mest hensigtsmæssigt kunde oplöses i en Række Begreber.

Det, man med sine Iagttagelser søger i Fænomenverdenen, er visse konstante Relationer mellem Iagttagelserne. De vigtigste af disse konstante Relationer mellem Iagttagelserne er de saakaldte Naturlove, og i det hele taget Lovmæssigheder, der angiver Sammenhængen mellem Begivenheder.

Naar den videnskabelige Søgen efter Afhængighedsforhold mellem Iagttagelserne giver Resultat, søger man at formulere Resultaterne saa præsist som muligt. Paa Erkendelsens første Stadium maa man nøjes med at formulere kvalitative Lovmæssigheder. Hermed menes Udsagn, der blot angiver, at der er et vist Afhængighedsforhold mellem de iagttagne Fænomener, uden at det kvantitativt angives, hvori Afhængighedsforholdet bestaaer. Erkendelsen paa det paagældende Omraade er imidlertid mere eller mindre vag og ubestemt, saa længe man ikke nøjere kan præcisere sine Udsagn.

En eksakt Erkendelse af det paagældende Sagforhold faar man først, naar man præcist kan angive den Sammenhæng mellem Iagttagelserne, som man har konstateret. Dette er først muligt, naar man har indført Maalinger af Fænomenerne. Thi derved opnaar man at kunne udtrykke Iagttagelserne tal-mæssigt, og dette er igjen Forudsætningen for, at man kan formulere den iagttagne Sammenhæng mellem Fænomenerne som et matematisk Funktionsforhold. Naar man har opnaaet saadanne matematiske Formuleringer af de iagttagne konstante Sammenhæng, taler man om kvantitative Lovmæssigheder. Det er navnlig indenfor Fysikken, Astronomien og Kemien, at man har naaet saadanne Resultater.

De Sætninger, der indgaar i den videnskabelige Teori, kan være sande eller falske i to Betydninger. Man taler om formal og material Sandhed. Material sand siges en Dom at være, naar den stemmer med det Sagforhold, hvorom den handler. En material sand Sætning handler med andre Ord om virkelige Ting d. v. s. er en empirisk Sætning. Formal sand

siges en Dom at være, naar den modsigelsesfrit ad logisk Vej kan udledes af andre Domme, eventuelt af aprioriske Sætninger eller Aksiomer. Dette vil igen sige, at en Dom er formal sand, naar den indgaar i et deduktivt System. Et nærliggende Eksempel paa en Række af formale Domme indordnet i et deduktivt System er Matematikkens Sætninger. Anvender man imidlertid Matematikkens Sætninger, maa man fortolke dem som Udsagn om virkelige Ting, for Eksempel om producerede og solgte Kvanta eller Priser. Sætningerne vil da være materiale Sandheder eller Falskheder.

Hvad er nu egentlig en Teori i en Realvidenskab? For Fysikkens Vedkommende har Einstein besvaret Spørgsmaalet paa følgende Maade. «Et fuldstændigt System i den teoretiske Fysik bestaar af Begreber og Grundlove, der forbinder disse Begreber, samt af de Konsekvenser, der kan udledes af dem ved logisk Deduktion. Det er til disse Konsekvenser, vore Enkelterfaringer skal svare, og det er den logiske Udledning af dem, som tager langt den største Plads i en teoretisk Bog». Hertil kan knyttes den Kommentar, at det specifikt fysiske ved de fysiske Teorier ligger udelukkende deri, at de skal kunne fortolkes som Udsagn om og Navne paa fysiske Genstande, idet de skal kunne anvendes til Ordning og Sammenfatten af de fysiske Iagttagelser, som helst — men ikke uundgaaeligt — maa være kvantitative.

Naar det inden for Nationaløkonomien ikke er lykkedes at naa frem til Teorier, der har samme høje logiske og saglige Kvalitet som Naturvidenskabens Teorier, hænger det bl. a. sammen med det økonomiske Forskningsmateriales særlige Karakter. «Samspillet mellem saa uensartede Kræfter som Naturforhold, Teknik, Individernes legemlige og sjælelige Egenskaber, Samfundsinstitutioner, historiske Forandringer og Eengangsfænomener er netop et Kærnepunkt i Økonomien» skriver Professor Zeuthen i «Økonomisk Teori og Metode» p. 13.

For overhovedet at kunne haandtere og anvende disse uensartede Erfaringer maa man klassificere dem og søke at give dem et kvantitativt Udtryk gennem Maalinger. Allerede naar man vil foretage Maalinger, støder man imidlertid paa store Vanskeligheder. Hvordan skal man f. Eks. kvantitativt udtrykke de økonomiske handlende Personers sjælelige Egenskaber? Det volder som bekendt betydelige Vanskeligheder. Men dette er ikke det i erkendelsesteoretisk Henseende mest interessante. Værre er det, at hvor man virkelig kan foretage Maalinger, er man hidtil ikke noget Sted kommet til konstante Relationer mellem de gjorte Iagttagelser. Det viser sig tværtimod empirisk, at de iagttagne Fænomeners Reaktionsmaade ændres. De Reaktioner ved de økonomiske Fænomener, som man kan konstattere, viser sig at afhænge af Samfundets hele Tilstand og af det bestemte Tidspunkt, paa hvilket man fore-

tager Undersøgelsen. Man naar med andre Ord ikke, saaledes som Naturvidenskaben gør, til Resultater med tidløs Gyldighed. Paa Naturvidenskabernes Forskningsomraade har selve Naturvidenskabens imponerende Resultater dokumenteret, at der er en af Tidsforløbet uafhængig Konstans med Hensyn til Tingenes Egenskaber, eller at disse ændrer sig i Tiden paa en bestemt Maade, som paa Forhaand kan angives. Ligeledes er de Lovmæssigheder, man har fundet enten helt uafhængige af Tidsforløbet, eller ogsaa indgaar Tiden som en abstrakt Størrelse i Lovmæssighederne, som derigennem ikke er bundne til Kalendertidens Skala.

De Resultater, man ved empiriske Undersøgelser naar til paa det økonomiske Forskningsomraade, viser sig erfaringsmæssigt at være afhængige af Tiden, og ikke kun afhængige af Tiden set som en abstrakt Størrelse saaledes som i visse naturvidenskabelige Lovmæssigheder, men afhænger af den konkrete Kalendertid. De Resultater, man naar paa det økonomiske Forskningsomraade, viser sig altsaa at være afhængige af om Iagtagelserne bliver foretaget for Eksempel i 1939 før Krigens Udbrud eller i 1947, medens dette paa det naturvidenskabelige Omraade er ganske uden Betydning. Modsatningen kan illustreres ved Forskellen mellem de Resultater, man er kommet til for Eksempel ved empiriske Undersøgelser af Efterspørgselen eller Arbejdslønnen og for Naturvidenskabens Vedkommende Loven for Faldestighedens Afhængighed af Faldtiden under et frit Fald. I første Tilfælde er de Resultater, man naar, afhængige af Tid og Sted, hvad der oftest fremgaar allerede af Titelen paa de paagældende Undersøgelser. Jørgen Pedersens Bog om Arbejdslønnen hedder saaledes «Arbejdslønnen i Danmark (den stedlige Betingelse) under skiftende Konjunkturer ca. 1851—1913 (den tidslige Betingelse).» Den naturvidenskabelige Lov, der beskriver det frie Fald generelt, formuleres derimod kort og godt: $v = g \cdot t$, hvor v er Faldestigheden, t Faldtiden og g den empirisk bestemte, men i Tiden konstante Gravitationskoeficient. Tiden indgaar ganske vist i denne Formelskrivelse af de frie Falds Forløb, men kun den abstrakte Tid, og det afgørende er, at man med denne Formel eller rettere med Gravitationskoeficienten giver Udtryk for det fælles i alle frie Falde. Derimod er det karakteristisk for den økonomiske Forsknings Resultater, at alle Forsøg paa at skaffe sig saadanne tidsløse Sammenhænge ad Erfaringens Vej altid er strandet, hvad enten det nu drejede sig om en Efterspørgselskurves Bestemmelse eller om at beregne en bestemt Konjunkturperiode.

Om Økonomiens Erfaringsmateriale kan man med et Citat fra Professor Zeuthen sammenfattende sige: «Det Stof, der arbejdes med er langt mindre homogent (nemlig end Natur-

videnskåernes). Reduktion til faa Grundkvaliteter og Maale-enheder er ikke mulig, og hvad der næsten er det værste, den manglende Homogenitet viser sig under Tidsforløbet som manglende Konstans med Hensyn til Tingenes Egenskaber og Personernes Opførsel».

I denne Forbindelse er det værd at gøre opmærksom paa, at netop fordi Arbejdet med Økonomiens Erfaringsmateriale paa Grund af dettes Karakter er saa vanskeligt, maa man vogte sig for, at man ikke ved statistisk Bearbejdelse af Materialet lægger noget ind i det, som ikke faktisk findes der. Saaledes skriver Ragnar Frisch om statistisk Paavisning af Konjunkturcykler: «Det eksisterer nemlig på dette område en stor fare for, at man skal komme til å se cykler, hvor der ingen er. Ja, der er endogså en viss risiko for at man skal komme til å skape fiktive cykler ved selve manipulasjonen av tallmaterialet».

For at komme ud over de økonomiske Loves kvalitative Karakter er det, at Ragnar Frisch foreslaar, at man skal «hente sine begreber fra observasjonsteknikken» og søge at naa til en «kvantitativ formulering af den teoretiske økonomikk's lover». Dette er imidlertid kun en nødvendig, men ingenlunde nogen tilstrækkelig Betingelse for, at den økonomiske Videnskab kan komme til Resultater, der har mere eksakt empirisk Indhold, end det for Tiden er Tilfældet. Det er nemlig ganske riktigt, at det er nødvendigt at formulere den økonomiske Videnskabs Sætninger og Begreber kvantitativt, for at man kan gaa den Vej, som Galilei anbefalede: at maale alt, hvad der er maaleligt og gøre det maaleligt, som ikke er det. Imidlertid er det de faktiske Maaleresultater, man opnaar, der er afgørende for de empiriske, økonomiske Generalisationers kvantitative Eksakthed, og ikke blot det rent formelle, at Generalisationerne formuleres i Matematikkens kvantitative Sprog. Det fremgaar ogsaa af Frisch's Arbejder, at det er Spørgsmaalet om Maalingen, der egentlig interesserer ham.

Dette rent formelle at faa formulert de økonomiske Generalisationer i matematisk Terminologi er der mange Økonomer, der lægger Vægt paa. Hvis Aarsagen hertil er, at man af Naturvidenskabens store Succes med Anvendelsen af Matematik har ladet sig besnære til at analogisere mellem Matematikkens Anvendelse i Naturvidenskaben og i Økonomien, har man ladet sig narre af en falsk Analogi. Naar det har vist sig, at Matematikken i saa høj Grad som Tilfældet er, har kunnet lade sig fortolke som Udsagn om fysiske Fænomener, er Aarsagerne hertil vel navnlig to. Deils lader de Konstanter, der indgaar i de Funktioner, som udgør Naturvidenskabens matematisk formulerede Love, sig bestemme empirisk med en meget lille Middelfejl, og dels er der ingen Erfaringer, der

tyder paa, at disse Konstanter er betingede af Tid og Sted, saaledes som vi ved, at det forholder sig med de «Konstanter», der indgaar i Økonomiens Blanketligninger. Imidlertid er selv de Resultater, man opnaar i Fysikken, ikke absolut eksakte i kvantitativ Henseende. Maaleteknikkens større eller mindre Ydedyktighed sætter en Grænse, der vel kan forskydes, men principielt ikke overskrides. I denne Henseende hjælper Anvendelsen af Matematik ikke. Den Eksakthed, man i Fysikken opnaar ved at anvende Matematikken, er en rent logisk Eksakthed, med andre Ord en konsekvent Sprogbrug om de Fænomener, som man beskæftiger sig med. Paa samme Maade forholder det sig i Nationaløkonomien.

Fører den kvantitative Formulering af den økonomiske Videnskabs Sætninger saaledes ikke eo ipso til, at disse Sætninger faar større Erfaringsindhold, saa har Matematikkens Anvendelse dog Betydning paa anden Vis. Anvendelsen af matematisk Formulering tvinger nemlig til, at man formulerer sine Antagelser kvantitativt og kan bidrage til at klargøre Nødvendigheden af empiriske og om muligt kvantitative Undersøgelser. Desuden betyder Anvendelsen af Matematik en Formalisering af den økonomiske Videnskabs Sætninger. Herved simplificeres Tankeoperationerne betydeligt, idet de nu kan udføres mere mekanisk end ellers. Denne Blotlæggelse af de økonomiske Sætningers formale Struktur, som Anvendelsen af Matematik betyder, medfører endvidere to andre Fordele. Derved bliver det nemlig lettere at opdage logiske Fejl i den økonomiske Videnskabs Tankebygning, og yderligere klargør en Betragtning af de økonomiske Sætningers formale Struktur, hvilke Forudsætninger, der er anvendt i det paagældende Ræsonnement og afslører, hvis man under Udviklingen af Ræsonnementet indsmugler nye Forudsætninger.

Betydningen af de Frisch'ske Fordringer om kvantitativ Formulering og om, at man skal hente sine Begreber fra Observationsteknikken er i alt væsentlig den, at Efterlevelsen af disse Fordringer hindrer Dannelsen af Begreber uden empirisk Indhold og bidrager til at udrense saadanne Begreber af det nationaløkonomiske Begrebsapparat.

En yderligere Efterlevelse af de Frisch'ske Fordringer vil være af overordentlig stor Betydning for den videre Udvikling i den økonomiske Videnskab. Først ved en Klarleggelse af Begreberne kan den økonomiske Videnskabs Udøvere fastholde, hva de taler om. At en saadan Klarleggelse er nødvendig følger deraf, at først naar den er opnaaet, kan der være Tale om en frugtbar Diskussion af de saglige Meningsforskelle, der bestaar, og Mulighed for at bringe disse ud af Verden.

Metoden maa her være den samme som i andre Realvidenskaber, hvor Arbeidet med at formulere Teorier ikke er et

isoleret Foretagende, som foretages uden Tilknytning til den empiriske Forskning. Det er tværtimod paa det næjste sammenknyttet med den erfaringsmæssige Søgen efter Sammenhæng mellem de iagttagne Fænomener. Naar man formulerer sig en Arbejdshypotese har man faktisk allerede skabt Forstadiet til en Teori. Arbejdshypotesen udtrykker en Formodning om en Sammenhæng, som endnu ikke er iagttaget. Uanset om Arbejdshypotesen er udformet som et Led i et deduktivt System eller ikke, er det af den største Vigtighed, at den formuleres saaledes, at man med Sikkerhed kan afgøre, hvorledes den kan prøves. Man har jo med Hypotesen kun det ene Formaal at konfrontere den med Erfaringen, og det er derfor uomgængeligt nødvendigt, at Hypotesen er formuleret saaledes, at den kan bekræftes eller afkræftes. Hypotesen maa stille saadanne klare og utvetydige Spørgsmaal til Erfaringsmaterialet, at dette kan svare ja eller nej paa Spørgsmaalet og dermed afgøre om Hypotesen skal ophøjes til Teori eller forkastes som fejlagtig.

Vet du det?

Hvem har sagt:

Svar på side 33.

1. Consumption is the sole end and purpose of all production, and the interest of the producer ought to be attended to only so far as it may be necessary for promoting that of the consumer.

Frisch, Keynes, Roosevelt, Adam Smith.

2. Sosialøkonomien er den bedrøveligste av alle vitenskaper.
C. J. Hambro, Carlyle, Keilhau, Erling Winsnes.

3. Forkastes altsaa Non-Interventionens Princip som øverste Grundsætning i den politiske Økonomi, saa bliver der Plads for en fra Samfundsvillien udgaende Paavirkning ogsaa i økonometiske Anliggender, og Formaalet vil her fremstille sig ikke i Form af Produktionens Forøgelse, men Udbredelse af Almenvelstanden.

Schweigaard, Karl Marx, Kjeld Philip, Lauritz Birck.

*

Hørt under muntlig eksamen våren 1948.

Eksaminator: Hva er Wicksell mest kjent for?

Kandidaten: Dette med omveisproduksjonen.

Eksaminator: Har Wicksell suget dette av sitt eget bryst?

Kandidaten: Nei — av Bøhm-Bawerk's.

Knut Getz Wold:

**OPPRINNELSEN TIL OG GRUNNPRINSIPPENE FOR DEN
EUROPEISKE SOSIALLOVGIVNING I DET 19. ÅRHUNDRE**

Økonomisk embeteksamen, II. avd. våren 1939.

Karakter: 2,10.

Mellom sosiallovgivningen og vedkommende samfunns økonomiske og sosiale struktur er der til en hver tid en nye sammenheng. De sosiale reformtiltak blir gjennomført for å råbot på de faktiske misforhold som er til stede. Og muligheten for å gjennomføre mer vidtgående sosialpolitiske reformer vil — selv hvor det dreier seg om «produktiv» sosialpolitikk — i første hånd være avhengig av og begrenset av samfunnets økonomiske resurser. Nå er det ofte slik at der hvor de økonomiske muligheter er minst, er de sosiale misforhold størst. De vanskeligheter som dette forhold skaper, kan i noen grad løses av selve den innretning og utforming en gir sosiallovgivningen. Men i siste instans er det her bare veksten i den økonomiske virksomhet, økingen i nasjonalinntekt, som kan gi grunnlag for en optimistisk framtidssbedømmelse.

Når en skal se opprinnelsen til den europeiske sosiallovgivning i det 19. århundre og grunnprinsippene i dens utforming, er det derfor naturlig å gå tilbake til den økonomiske og sosiale struktur som de viktigste europeiske samfunn den gang hadde og se sosiallovgivningens framvekst på dette grunnlag. Men vi må ikke derfor glemme å ta også andre faktorer i betrakting: politiske og maktpolitiske momenter, nasjonale og lokale særtrekk o. s. v. Vi kan ikke forklare vår tids sosialpolitikk utelukkende gjennom betrakting av de faktiske økonomiske og sosiale forhold, og vi bør heller ikke tro at vi kan forklare fortidens utelukkende på det grunnlag.

Det første store hovedområde for den europeiske sosiallovgivning, og det som i årtier skulle bli dens eneste av betydning, er arbeiderbeskyttelseslovgivningen. Dens framvekst må først og fremst sees som en følge av industrialismens gjennombrudd, og den ble naturlig nok tidligst utviklet i det land hvor denne store økonomiske bevegelse tok sin begynnelse, nemlig England.

Merkantilismens organiserte laugssamfunn, som forøvrig aldri satte et så sterkt preg på Englands som på Kontinentets næringsliv, bød samfunnsmedlemmene en høy grad av økonomisk og sosial stabilitet og trygghet. I det 18. århundre fikk forlagssystemet en betydelig utbredelse, først og fremst ved framstillingen av tekstilvarer. Framstillingen foregikk imidlertid etter mer eller mindre håndverksmessige metoder i de enkelte arbeideres hjem, og lovmessige inngrep i disse forhold støtte på større vanskeligheter og var heller ikke så innlysende

påkrevet som det siden skulle vise seg å bli tilfelle i den egentlige industrielle fabrikkvirksomhet.

Industrialismens egentlige gjennombruddsperiode i England regnes gjerne å falle i slutten av det 18. og begynnelsen av det 19. århundre, nærmere bestemt til tiden mellom 1770-årene og årene omkring 1830. Stadig større deler av produksjonsvirksomheten ble overtatt av fabrikker, hvor arbeiderne måtte oppholde seg hele dagen og underkaste seg bedriftsledelsens bestemmelser.

Det viste seg etter hvert som denne økonomiske strukturforandring gjennomtrengte samfunnet, at den førte til omfattende og graverende sosiale misforhold. Det var for det første så at fabrikklokalene var små, uhygeniske og utilfredsstillende. Lokalenes innretning, maskiner, redskaper og arbeidsmetoder var innført uten noe hensyn til arbeidernes velferd. Der manglet de enkleste sanitærinnretninger. Under disse omstendigheter var det ikke underlig at arbeidsulykker hørte til dagens orden, og at forgiftninger og forskjellige yrkessykdommer var meget hyppige.

Til det kom de sosiale følger av selve omlegningen i den økonomiske virksomhet, først og fremst den voldsomt høye arbeidsløshet, som innføringen av de mange nye maskiner og arbeidssparende produksjonsmetoder i første hånd førte med seg. Nå er det så at enhver økonomisk strukturforandring i regelen i første hånd vil føre til arbeidsløshet (og tap av investert kapital). Men omleggingen førte til særlig alvorlige konsekvenser på denne tid, fordi den var så overordentlig dyptgripende, fordi den gikk så raskt, og fordi samfunnet totalt manglet de nødvendige lover, organer og institusjoner til å avbøte følgene av omleggingen med.

De gamle produksjonsmetoder var under de nye forhold ikke lenger konkurransedyktige. Det ble nødvendig for arbeiderne å søke til industristrøkene etter arbeid. Under den store arbeidsløshet og på grunn av de manglende organisasjoner ble det mulig for arbeidsgiverne å presse lønningene ned på et lavmål. Det var for så vidt naturlig at Ricardo og Lassalle på denne tid skapte og utformet sin «jernhårde lønningslov».

Til dette kom at de nye produksjonsmetoder på denne tid vesentlig krevet ufaglært arbeid, som det bare krevdes en kortvarig oppøving til, og som alle kunne utføre. Kvinner og barn ble etter hvert anvendt i stor utstrekning til hardt arbeid i fabrikkene og grubene. At det gikk ut over deres sunnhetstilstand, helse og arbeidsevne, sier seg selv. Men mennenes lønninger var så lave at det var nødvendig for hustru og barn å beskjeftige seg hele dagen med erhvervsmessig arbeid. Ja, ofte var mennene arbeidsløse og satt hjemme mens familien var på arbeide.

At disse forhold også på andre måter virket tilbake på arbeiderbefolkningens liv, sier seg selv. Den arbeidsglede og personlige ansvarsfølelse overfor arbeidet som laugssystemet skapte, kunne selvsagt ikke eksistere under de nye forhold. Boligforholdene var ytterst slette, og muligheter for høyere former for intellektuell virksomhet eksisterte naturligvis ikke.

Det er klart at industrialismens gjennombrudd sett på lengre sikt førte med seg store økonomiske fordeler, en tidligere ukjent vekst i produksjon og nasjonalinntekt, som i sin tur igjen muliggjorde den veldige befolkningstilvekst i de vest-europeiske land i det 19. århundre. Men det syntes som om hele systemet sviktet når det gjaldt å fordele disse goder på en rimelig måte. Inntekts- og formuesulikheten øket enormt og nye stengende klassesskiller vokste fram.

For en riktig vurdering av disse forhold er det imidlertid nødvendig å huske at den utvikling som er skildret ovenfor, stillet samfunnet overfor nye oppgaver av et tidligere ukjent omfang. Dette i forbindelse med den raske fart utviklingen foregikk med, gjorde det i og for seg ikke underlig at det tok noen tid før man fant fram til hensiktsmessige former for inngrep. Det skulle da også etter hvert vise seg at man her ikke vek tilbake for temmelig sterke brudd på tilvante prinsipper.

Det tør nok også være at mange av de overordentlig drastiske framstillinger som foreligger om de sosiale misforhold i industrialismens gjennombruddstid i England, i noen grad er overdrevne. Det har vært innvendt mot dem at det synes utrolig at en nasjon hvor en stor del av befolkningen levde under slike forhold som den engelske arbeiderbefolkning skal ha gjort, kunne vise en slik virkekraft og ekspansjonsevne som Storbritannia gjorde i forrige århundre. Nå skal en ikke legge for mye i dette resonnementet, vender vi det om, stiller det dagens England i et pussig relief.

Endelig er det jo også så at de folk i politikk og central-administrasjon som skulle tilrettelegge og forberede inngrepene, ikke alltid var dem som sto i best kontakt med de befolkningsslag som var blitt rammet av misforholdene. Men etter hvert som tilstanden gikk opp også for dem, ble kravene om effektive tiltak reist sterkere og sterkere også i parlamentet.

Den arbeidvernlovgivning som ble resultatet av disse drøftelser, ble til gjennom en trinnvis utbygging. Etter området for bestemmelsene kan denne utbygging i hovedsaken sies å ha skjedd langs to hovedlinjer: arbeidstidsbestemmelsene og bestemmelsene om fabrikkenes innretning og utstyr o.s.v.

Hva arbeidstidsbestemmelsene angår, begynte man med å begrense barns og kvinners arbeidstid (med særbestemmelser

om deres arbeid under jorden og om natten), fortsatte med ungdom og kom endelig fram til de voksne mannlige arbeidere, hvor bestemmelsene alltid har vært minst vidtgående. Det første inngrep ble i England foretatt gjennom en lov av 1802, som begrenset arbeidstiden for barn under 12 år til 12 timer daglig, og fram gjennom de første årtier av forrige århundre kom der stadig mer vidtgående og omfattende lover.

Den annen hovedlinje er bestemmelsene om fabrikkenes innretning og utstyr o. s. v. Også her er utviklingen naturlig gått i retning mot stadig mer vidtgående inngrep. Såvidt mulig såkte man å modifisere de rent bedriftsmessige hensyn etter hensynet til arbeidernes velferd, og siktet på reduksjon i ulykkeshyppigheten og i forekomsten av yrkessykdommer, minsing i den fysiske og psykiske påkjenning som det langvarige fabrikkarbeid betyr o. s. v.

Erfaringen har imidlertid vist at skal bestemmelser av denne art bli effektive, må de kombineres med en inngående og hypsig kontroll av bedriftene. Dette er også nødvendig av hensyn til bedriftene selv og deres likestilling med konkurrentene. Til gjennomføring av denne kontroll innførtes i England i 1845 og senere etter hvert i de fleste andre land en fabrikinspeksjon, hvis inspektører kontrollerte at de enkelte bedriftene overholdt bestemmelsene.

Hvordan skal nå disse sosialpolitiske inngrep vurderes fra et økonomisk synspunkt? Sammenhengen mellom arbeidstid og arbeidseffektivitet har alltid vært et omstridt problem, som også stiller seg ytterst ulike på forskjellige områder. Det tør imidlertid være hevet over tvil at for den tidsperiode vi her betrakter, Europa i forrige århundre med de arbeidstidslengder man regnet med den gang, ført en nedsatt arbeidstid til en mer enn motsvarende virkning på arbeidseffektiviteten. Ennå mer utpreget blir forholdet når vi også tar i betraktning de mer sekundære virkninger av maksimalarbeidstidsbestemmelsenes gjennomføring. Vi står altså her overfor en utvilsomt «produktiv» form for sosialpolitikk.

Bestemmelsene om fabrikkenes innredning og utstyr er gått fra mer detaljerte til mer generelle bestemmelser. Men innholdet av dem er ytterst forskjellig i de enkelte tilfelle, og den økonomiske vurdering av dem må derfor også bli ulik. De første og minst vidtgående av dem er utvilsomt også her «produktive» d. v. s. de øker nasjonalinntekten med mer enn omkostningene ved gjennomføringen. Men ofte vil det i disse tilfelle dreie seg om virkninger som fullt ut setter seg igjenom først etter et lengere tidsrum.

Hvordan stillet så den herskende liberalistiske oppfatning seg til disse inngrep i de økonomiske forhold?

Om de egentlige liberale sosialøkonomer kan det uten forbehold sies at de aksepterte dem prinsipielt og i praksis. Men

den særretning som går under navn av Manchesterliberalismen, gikk så vidt i sine krav om at samfunnet skulle unnlate å blande seg i de økonomiske krefters frie spill, at de avviste også disse tiltak. — De særlig alvorlige misforhold som oppsto i industrialismens gjennombruddsperiode, må forøvrig historisk sett først og fremst tilskrives nettopp den voldsomme strukturforandring i hele samfunnets økonomi som den gang fant sted, og ikke liberalismen eller kapitalismen som system.

Ettersom industrialiseringen gikk fram i de forskjellige europeiske land gjennom det 19. århundre, utbygget også de en arbeidvernlovgivning som i store trekk svarte til Englands. Belgia var den fastlandsstat hvor industrialismen først og mest omfattende brøt igjennom, og landet var tilsvarende tidlig ute med sin sosiallovgivning. Senere kom Frankrike, Tyskland lå lengre etter, vesentlig fordi industrialiseringen av det tyske næringsliv først for alvor skjøt fart i siste halvdel av forrige århundre, men da til gjengjeld foregikk meget raskt. Det skulle bli på et annet område av forrige århundres sosiallovgivning enn arbeidvernlovgivningen at Tyskland kom til å spille en ledende rolle. Norge lå ennå lengre etter i den økonomiske utvikling og fikk sin første fabrikktilsynslov i 1892.

Parallelt med samfunnets arbeid for gjennom lovgivningen å bedre arbeidernes kår gikk deres eget organisasjonsmessige arbeid. Dette støtte imidlertid på sterkt motstand fra arbeidsgivernes og statens side. Arbeidernes organisasjonsrett nådde allerede i 1826 fram til samfunnsmessig anerkjennelse i England, men det tok lang tid før arbeiderklassen i andre land oppnådde en tilsvarende stilling. Arbeiderne har gjennom sine faglige organisasjoner søkt å sikre seg den størst mulige andel i den økede nasjonalinntekt som veksten i næringsliv og økonomisk virksomhet betinger. Arbeidet står for så vidt ikke i noe prinsipielt motsetningsforhold til sosiallovgivningens bestrebelsjer på å fremme liknende formål. Det har også vist seg at det er viktige oppgaver som mest hensiktsmessig fremmes gjennom lovgivningen, mens det er andre som organisasjonene selv best tar seg av. Imidlertid er det klart at det her er store grenseområder hvor det i særlige situasjoner kan oppstå alvorlige motsetningsforhold. Prinsipielt langt vanskeligere blir imidlertid naturligvis disse problemer der hvor organisasjonene ennå kjemper for anerkjennelse fra arbeidsgivernes og fra samfunnets side.

Det var liknende følelser av at de faglige og politiske arbeiderorganisasjoners voksende maktstilling betød en trussel mot staten, som i århundrets siste fjerdedel brakte Bismarck til å innføre sine vidtgående sosiale forsikringslover i Tyskland. Formålet med dem var åpent uttalt å hemme og hindre det tyske sosialdemokratis vekst. For arbeidernes økonomiske

sikkerhet betød disse lover en effektiv støtte. Men det politiske formål med dem nådde Bismarck ikke.

Det vil imidlertid her være nødvendig også å søke en bredere bakgrunn for utviklingen av det sosiale trygdesystem i de forskjellige land. Vi har tidligere vært inne på hvordan laugssamfunnets økonomiske og sosiale struktur bød menneskene en høy grad av trygghet. Innen laugene med de sterke sosiale tilknytninger som der var skapt, var medlemmenes og familiens eksistens trygget ved sykdom, ulykker, alderdom og dødsfall. Til det kom at de enkelte familiemedlemmers tilknytning til hverandre var langt nærmere enn den er i våre dager.

I alt dette betød nå industrialismens epoke en fullstendig forandring. Tilknytningen mellom arbeider og arbeidsgiver ble innskrenket til et individuelt kontraktmessig forhold, som ble bedømt under det romerrettslige tenkesetts innskrenkede synsvinkel. Hendte der ulykker i bedriften, hadde arbeidsgiveren bare erstatningsplikt om han kunne gjøres civilrettlig ansvarlig etter de vanlige regler for utilbørlig uaktsomhet. Og selv om disse betingelser var til stede, hadde arbeideren ofte ikke anledning til å få dem fastslått gjennom en kostbar rettssak. Det kunne også hende at bedriften overhode ikke hadde midler til å betale erstatning med. Var det arbeidsløshet, sykdom, alderdom eller død det gjaldt, sto arbeidsgiveren i alle tilfelle uten ansvar. Når det da heller ikke fantes andre hold å søke støtte fra, sto arbeideren i disse tilfelle uten de nødvendige midler til livsopphold. Fattigvesenet var den eneste utvei, og ytelsene var her alltid ytterst små. Til det kom at de etter hvert hadde fått et nedverdigende preg p. g. a. den individuelle vurdering hjelpen var forbundet med, og fordi der oftest også var knyttet særlige juridiske følger til den.

Av disse og liknende grunner ble der da i flere land skapt frivillige sammenslutninger til utlikning av den økonomiske støtte som i påkommende tilfelle ble ytet medlemmene. Med de økonomiske kårene som storparten av arbeiderbefolkingen den gang levde under, var det imidlertid bare naturlig at slike ordninger fikk et mer begrenset omfang, både hva angikk antallet av medlemmer og karakteren av ytelsene. Skulle en nå til en virkelig effektiv sikkerhet for hele arbeiderbefolkingen, var det nødvendig å gjennomføre en tvungen statstrygd.

Det var også denne linje Bismarck slo inn på da han i løpet av 1880-årene i rask rekkefølge skaffet den tyske arbeiderbefolknings forsikring mot sykdom, ulykker, uførhet og alderdom.

En annen utviklingslinje for denne lovgivning bør imidlertid her også nevnes, nemlig den tyske såkalte katetersosialisme

som med utgangspunkt i «Verein für Sozialpolitik» fra 1873 igangsatte omfattende teoretiske drøftelser og utredninger om de sosiale reformtiltak.

Det tyske sosiale forsikringssystem ble utbygget etter forsikringslinjen: premiene ble skaffet til veie ved bidrag fra arbeidere og arbeidsgivere og gradert etter arbeidslønnens høyde.

For ulykkesforsikringens vedkommende bygget dette system på et årsaksmessig tilregningssynspunkt: bedriftene skulle betale de produksjonskostninger (her altså i form av erstatninger for arbeidsulykker) deres virksomhet forårsaket. Ut fra dette syn ble bedriftene inndelt i fareklasser og premiene differensiert etter dem.

For de andre forsikringers vedkommende, mot sykdom, alderdom o. s. v. lar denne argumentasjonen om at arbeidslønnen skal være stor nok til å bære sine egne produksjonskostninger seg bare med vanskelighet opprettholde.

Professor Jæger førte her i landet en utførlig og vidtløftig argumentasjon for denne «teori» i Folkeforsikringskomitéens innstilling. Men forsvaret måtte nødvendigvis være kunstig. For det dreier seg her ikke om noen teori, men om en bestemt fordelingspolitisk maksime m. h. t. de sosiale trygdeutgifters dekning. De kan dekkes gjennom en arbeidslønnsbeskatning etter «forsikringslinjen» eller de kan dekkes gjennom den alminnelige beskatning etter «forsorgslinjen» eller gjennom en blanding av begge systemer. På grunn av selve utmålingsgrunnlaget spiller det i overveltningshenseende neppe syndelig rolle sett på lengre sikt om arbeidslønnsskatten oppkreves hos arbeider eller arbeidsgiver. Skattens (eller her trygdepremienes) nærmere virkninger vil framgå av en analyse av tilbuds- og etterspørrelsесforholdene etter arbeide etter samme linjer som analysen av virkningene av en tilsvarende arbeidslønnsøking.

Prinsipielt uavhengig av dette fordelingsspørsmål er spørsmålet om de sosiale trygder skal forbines med en større eller mindre fondsopplegging. Ettersom ulike forsikringstekniske prinsipper legges til grunn for ordningene: utlikningssystemet, kapitaldekningssystemet, premierervesystemet o. s. v., vil en her komme fram til fonds av ulike størrelser.

Det var som nevnt forsikringslinjen som ble fulgt ved den første utbygging av de sosiale trygdesystemer. Den ble forbundet med en fondsopplegging som var av ubetydelig omfang i syketrygden, større i ulykkestrygden og meget stor i alders- og uførhetstrygden. Det hang sammen med at premiereserve-systemet i mer eller mindre ren form ble lagt til grunn for disse meget langsiktige trygdeordninger.

Det var også naturligere for det 19. århundre å forbinde sine sosiale trygdeordninger med slike fondsopplegginger enn

det er for vår tid. For ser en bort fra århundrets første årtier, var hele tidsrommet en periode av økonomisk stabilitet ukjent både for de foregående og etterfølgende tider. Og skal fondsopplegging tjene sitt formål, må den bygge både på pengemessig og realøkonomisk stabilitet.

En noe annen utvikling fikk en annen gren av det sosiale trygdesystem, nemlig arbeidsløshetsforsikringen, som fram mot århundrets slutt ble gjennomført i flere land etter det såkalte Genter-system (etter den belgiske by Gent). Systemet bygget på bidrag fra de offentlige samfunn til de enkelte fagforeningers arbeidsløshetskasser. For disse fagforeninger betød denne ordning organisasjonsmessig en styrkelse, men systemets sosialpolitiske effektivitet ble svekket fordi det gjerne var de best stillede arbeidere i de sterkeste fagforeninger som hadde økonomisk evne til å gjennomføre slike ordninger.

Det sosiale forsikringssystem som Tyskland utbygget fra 1880-årene slo hurtig igjennom også i de fleste andre vest-europeiske industriland, bortsett fra U. S. A. Utviklingen var i full gang ved århundreskiftet, og den fortsatte i tiden fram til verdenskrigen, som sosialt, økonomisk, politisk og kulturelt på mange måter kan sies å høre forrige århundre til. Også for Norges vedkommende gir den Bismarckske sosiallovgivning utgangspunktet. Vår første sosiale forsikningslov — og den eneste før århundreskiftet — var loven om ulykkesforsikring for industriarbeidere av 1894.

En skal imidlertid merke seg at det 19. århundres sosiale trygdelover stort sett var innskrenket til industriarbeiderne. Det var deres levekår og interesser som sto i brennpunktet for sosiallovgivningens interesse. Men andre befolkningslag var allerede den gang like vanskelig stillet. Og etter som industriarbeiderne har bedret sine år, er det store grupper av befolkningen som er blitt liggende langt etter. Utviklingen fra arbeidertrygd til folketrygd tok derfor tidlig sin begynnelse. Men kravets gjennomføring hører for det meste vårt århundre til.

Historien om det 19. århundres Europa er beretningen om en eventyrlig vekst på alle områder for menneskelig virksomhet. Slik er det også med sosiallovgivningen. Ja, så viktig er dens plass at troen på den sosiale reformpolitikkens evne til å løse alle samfunnslivets stridsspørsmål og vanskeligheter i fredelig framskrittsarbeide for de fleste mennesker ble til noe i retning av et sosialt evangelium, et grunnlag for en sterkt optimistisk utviklingstro. Denne tro fikk et uopprettelig brudd da verdenskrigen brøt ut. Siden den tid har vi sett sosialpolitiske tiltak som i omfang, rekkevidde og dristighet langt overgår det 19. århundres. Men de vanskeligheter en kjemper med, og de problemer som skal løses, er også blitt større.

Normativ og deskriptiv Driftsøkonomi.

I *Stimulator's* April-Nr. har Professor Kjeld Philip skrevet om «Driftsøkonomi og Forløbsanalyse». Sagen er den, at man til Udvikling af socialøkonomisk Forløbsanalyse har Brug for den deskriptive Driftsøkonomis Resultater. Men deskriptiv Driftsøkonomi findes saa at sige ikke i Øjeblikket — i hvert Fald ikke i offentlig tilgængelig Form. Næsten hele den driftsøkonomiske Litteratur er normativ med saadanne deskriptive Islæt, som har kunnet fremskaffes til Verificering af Teorierne.

Da den normative Driftsøkonomi kun har ret til ringe Indflydelse inden for Erhvervslivet, kan man i grove Træk drage den Slutning, at den normative Driftsøkonomi vi har, ikke bruges paa Grund af manglende Interesse og Forstaaelse, medens den deskriptive Driftsøkonomi, der umiddelbart er Brug for baade til at vække Interessen i Erhvervslivet og til Anwendung i den videregaaende socialøkonomiske Forløbsanalyse, ikke findes.

Enhver Driftsøkonom vil utvilsomt erkende baade det rigtige og det betyningsfulde i denne Kritik. Kritikkens Indhold er ikke nyt, og Aarsagerne til den hidtidige Udvikling er ret indlysende. Der er dog ved at ske en Vending, især i Amerika, i Forholdet mellem den normative og den deskriptive Driftsøkonomi. Mon ikke Tidspunktet nu er inde til at tage sig de alvorlige, kritiske Bemærkninger ad notam og diskutere, hvorledes den fremtidige Driftsøkonomi kan lægges ind i saadanne Baner, at Kritikken efterhaanden imødekommes efter beste Evne?

Ved amerikanske Universiteter har man i Efterkrigstiden i ret høj Grad taget den deskriptive Driftsøkonomi op. Det store Industrial Research Departement ved Pennsylvania Universitetet har saaledesændret sit fremtidige Studieprogram for mere generelle Undersøgelser af Lønninger og Priser til et deskriptivt driftsøkonomisk Studium af «the conditions under which selected industries and selected enterprises within those industries have secured greater output for a given input of labor, capital, and other productive agents»¹⁾). Tilsvarende Undersøgelser vil ogsaa blive foretaget i stigende Grad ved Harvard Business School.

Maaske er det Program, der eksempelvis ovenfor er anført, ikke netop udtrykt saaledes, at det umiddelbart efterkommer Socialøkonomernes Ønsker. Man tænker sig i de deskriptive driftsøkonomiske Undersøgelser ikke passivt at undersøge og registrere Aarsags-Virkningsforholdene for alle Virksomhe-

1) *Industrial Progress and Economic Research*, Industrial Research Departement, University of Pennsylvania, 1946.

derne i en Branche, men at samle sig om de Virksomheder, der «rationaliserer», og beskriver, hvilke Midler disse har taget i Anvendelse, og hvilke Resultater der er opnaaet, samt ad hvilke Veje og Baner Aarsagerne har frembragt Resultaterne.

Forholdet er jo det i Praksis, at Virksomheder, der har effektivt og hensigtsmæssigt internt og externt Regnskabsvæsen, hvorved de økonomiske Aarsags-Virkningsforhold kan afklares, naturligvis udnytter dette Kendskap til en bevidst Politik. Det er en saadan funderet Politik, der kan (og i U. S. A. bliver) gjort til Genstand for den deskriptive Driftsøkonomi. I de øvrige Virksomheder, der ikke har det fornødne Regnskabsvæsen, kan en bevidst adækvat Politik ikke føres. Den Politik, der bliver Resultatet i disse Virksomheder, er derfor bygget paa bevidste eller ubevidste Forestillinger hos Ledelsen, ofte uklart varierende efter det forskellige Syn paa Sagen, som Virksomhedens enkelte Ledere oppefra og nedefter har. Selvfølgelig kan gensidig Forstaaelse og Brancheforeninger medføre en nogenlunde ensartet Politik inden for Branchen, men Aarsagerne til denne Politik vil være vanskelige, ja ikke sjældent umulig at lokalisere, fordi de enkelte Lederes Begrundelser hyppigt er kvalitative og uklare.

Hvorfor saa ikke faa flere Økonomer ud i Praksis for at hjælpe med til at opbygge Regnskabsvæsen og Politik? Ja, Udviklingen gaar vel i den Retning, men hämmes af det Svælg, der er mellem praktisk Problemstilling og den driftsøkonomiske Teori. Vi maa bygge Bro over dette Svælg ved at udvikle «anvendbar Teori», d. v. s. «teoretisere» den praktiske Problemstilling og bringe Kontakt mellem den og Teorien. Økonomer i praktisk Arbejde maa her gøre en Indsats.

Udvikling af «anvendbar Teori» er dog kun et Skridt paa Vejen. Der er i høj Grad Brug for et deskriptivt driftsøkonomisk Forskningsinstitut, der kan faa sit Materiale fra Økonomerne i Praksis. Efterhaanden som Anvendelsen af baade effektive Regnskabssystemer og Økonomer bliver mere og mere almindelig i Virksomhederne, kan Forskningsfeltet udvides. Det er sandsynligt, at saadanne Virksomheder efterhaanden vil tillade, at Materiale afgives til et Forskningsinstitut, hvorimod den enkelte Økonom, der er ansat i en bestemt Virksomhed, naturligvis ikke vil kunne faa lov til at offentliggøre deskriptivt Materiale.

Charlottenlund, den 16. juni 1948.

Vagn Madsen
cand. oecon.

BOK-NYTT

Kapitalismens økonomi.

I. Grünbaum: Kapitalismens Økonomi.
Forlaget Tiden. København 1947. 202 s.

Når en bok som denne skal anmeldes, er det fristende først å fremsette noen synspunkter om vitenskap og politikk i sosialøkonomien.

Man har lett for å forveksle objektivitet og nøytralitet. Mange vil vel steile når en stiller spørsmålet: kan objektivitet i samfunnsvitenskapen forenes med politisk nøytralitet?

Objektiv vitenskap er å søke å gi et mest mulig riktig og fullstendig bilde av virkeligheten uten hensyn til hvilken nytte eller skade politiske retninger kan ha av at forskningsresultatene blir kjent og vinner tiltro i de brede lag. Nøytral er en når en avstår fra handlinger og ytringer som gagner den ene eller annen part i den politiske strid.

Den motsetning som ligger i dette kommer en ikke utenom ved å vise til at det er vitenskapens sak å finne hvilke resultater en bestemt politikk vil få og at det så blir en interessebetont vurderingssak å avgjøre om disse resultater er ønskelige eller ikke. Politikken er det muliges kunst, og hva som er mulig, er en sak for vitenskapen å avgjøre. Politiske retninger som ikke begrenser seg til å ivareta snevre særinteresser, søker gjerne å gi en fremstilling av virkeligheten som vil lede de fleste mennesker til å godta deres politiske mål. Den økonomiske liberalisme hevder at privat eiendomsrett til produksjonsmidlene og fri foretaksomhet fører til den høyeste grad av behovstilfredsstillelse for hele samfunnet. Kommunismen hevder at det kapitalistiske system, av endogene årsaker, utvikler stadig sterkere indre motsetninger som kommer til uttrykk i økonomiske kriser og kriger av stadig større omfang, som vil føre til sivilisasjonens undergang dersom systemet ikke i tide blir avløst av sosialismen.

Begge påstander kan, logisk sett, kontrolleres vitenskapelig, og et bekrefte resultat for en av dem ville være avgjørende for de fleste menneskers politiske standpunkt.

En nærmere begrunnelse av disse synsmåter ville sprengje rammen for en bokmelding, men de er av interesse som bakgrunn for følgende avsnitt fra cand. polit. I. Grünbaums bok, Kapitalismens Økonomi:

«Fra borgerlig Side mener man gentagne Gange at have «modbevist» den marxistiske Teori om kronisk Arbejdsløshed og om Kapitaloverflod saavel som den marxistiske Prislære og Merverdilære m. v. Disse «Beviser» overser den lille Ting at den marxistiske Teori overhovedet ikke ikke kan «modbevises» innenfor den borgerlige Fordelings- og Langtids-teoris egne Rammer. Den marxistiske Teori og dens forskjellige Paastande kan overhovedet kun bedømmes udfra en Teori som er for det første *dynamisk* — og for det andet udfra dynamiske Synspunkter besæftiger sig med Samfundets totale Økonomi i det *lange Løb*. Og en saadan borgerlig Teori findes overhovedet ikke.»

Hvilken alvorlig anklage som her rettes mot de borgerlige økonomer blir klart når en tenker på de politiske konklusjoner som gir seg selv av den marxistiske teori, og stiller seg spørsmålet hvorfor den offisielle sosialøkonomi har forsømt dette viktige undersøkelsesfelt. Kan forklaringen være at en slik undersøkelse må føre til et bestemt resultat, nemlig det marxismen alt er kommet til? Sikkert er det at den sosialøkonomiske forskning er avhengig av statsbevilgninger eller donasjoner fra kapitalistisk hold, og det er lite rimelig at de store skattytere og mesener skulle betale for å få saget over den grønne gren de sitter på. Dette utelukker ikke at den enkelte vitenskapsmann er uklanderlig objektiv i den enkelte undersøkelse. Det er de problemstillingen den økonomiske forskning som helhet konsentrerer seg om, som tar farge av det samfunn den er avhengig av.

Uansett politisk standpunkt bør ingen økonom være uvitende om den ene av de to hovedretninger i den økonomiske teori. Det er dessverre smått bevendt med norske økonomers kjennskap til marxismen. En kan ta embeteksamen uten det ringeste kjennskap til den økonomiske teori som ligger til grunn for en bevegelse som har seiret i en del av verden og som det kjempes heftig for og mot i resten av verden. For kort tid siden utkom en bok av en av Norges og verdens mest ansette økonomer der det står et par sider om den marxistiske konjunkturteori. Framstillingen av denne syntes å tyde på at forfatteren har forvekslet den med prof. Einarsens doktoravhandling, hvor en liten detalj i Marxs' konjunkturteori var utviklet til en helt selvstendig og uttømmende teori.

Hvis en ønsker å skaffe seg nødtørftig kjennskap til marxismens økonomiske teori, er det likevel ikke å anbefale i første omgang å ta fatt på de klassiske skrifter. Disse gir riktignok den mest utførlige og autentiske framstilling av teoriens grunntrekk, men de bærer preg av å være skrevet etter hvert som teorien ble til og vil også by på vansker av terminologisk art for økonomer som ikke kjenner den marxistiske begrepsdannelse. Dessuten har teorien gjennomgått en utvikling i løpet av 100 år som de klassiske verker ikke gir noe billede av.

Av de samlede framstillingene av marxismens økonomiske teori som finnes på skandinaviske språk tror jeg Grünbams «Kapitalismens Økonomi» er den som er mest egnet som innføring for dette blads lesere. Den gir en klar framstilling av grunntrekene i teorien, herunder teorien om imperialismen og den monopolistiske kapitalisme. Fra dette utgangspunkt behandler forfatteren også en rekke helt aktuelle fenomener, statskapitalisme, full beskjæftigelse under kapitalismen, inflasjon, valutaproblemer etter krigen o. s. v.

Boka er fri for dogmatisk stivhet og preget av den selvstendighet i anvendelsen av den marxistiske metode som viser at denne er fullt tilpasset. Den er à jour med sin tid, og dens terminologi vil ikke volde noen vansker. Da den også er skrevet for et publikum som ikke har økonomisk utdannelse, inneholder den en del kunnskapsstoff som er felles for all økonomi. Den er derfor også fra et rent eksamenssynspunkt nyttig, særlig for yngre studenter.

For viderekomne økonomer vil det først og fremst være framstillingen av den økonomiske bakgrunn for visse politiske fenomener og forfatterens kritikk av moderne økonomiske teorier som vil være av interesse. En får her lagt fram et syn på aktuelle økonomiske spørsmål som skiller seg skarpt fra Farmand og Brofoss, og som vil være nytt for de fleste.

Av størst interesse er etter min mening avsnittet bakerst i boka, «Teorien om den konjunkturudjevnende Købekraftsskabelse». Forfatterens standpunkt er at denne teori overser vesentlige sider ved konjunkturmekanismen. Under høykonjunkturen oppstår en rekke disproportsjoner og likevektsforstyrrelser som tilslutt fremkaller krisen, som varer inntil den har fylt sin helt nødvendige funksjon, å justere disse forhold. Det viktigste er at profittkravet, den profitt, i % av innskutt kapital, som markerer grensen for «lønnsom» investering, blir presset ned på et nivå som svarer til forholdet mellom merverdiene og den samlede kapitalmengden som svarer til teknikkens utvikling. (Merverdi kan omrentlig defineres som nettorealinnekt + arbeidslønn.) Dessuten må disproportsjoner mellom ulike produksjonsgrener utjevnes.

Skal konjunktursvingningene dempes, må krisens nødvendige funksjoner overtas av statsinngrep. Nedpressing av profittkravet oppnås ikke ved kjøpekraftsinnspøytning. Det kreves tvangsmidler, og det mest effektive er trussel om nasjonalisering. En fremadskridende nasjonalisering og nedpressing av profittkravet er det beste middel til å dempe krisene, men helt kan de bare avskaffes under sosialistisk planøkonomi.

Jeg tror synsmålene i denne boka vil få økende interesse etter hvert som kampen mellom de økonomiske systemer blir skjerpet og konjunkturomslaget nærmer seg. Det kan en jo dømme om når en har lest den.

Ole Hagen.

Odd Godal: Marxisme og demokrati. En kritisk gjennomgåelse av hovedtankene hos Karl Marx.
Oslo 1947.

Godals bok gjør ikke krav på å være annet enn «en populærframstilling av hovedtankene hos Karl Marx».

Det som interesserer en sosialøkonom mest er 3. kapitel: «Samfunnet». Men nettopp her har boka sine mest iøynefallende svakheter. Godal sitter utvilsomt inne med store kunnskaper i filosofi, men sosialøkonom er han ikke. Boka er derfor lite egnet for den som ønsker å sette seg inn i Marx' lære om produksjon, penger osv., kort sagt: det en kan kalte den marxistiske sosialøkonomi. På en måte er det en svakhet at forfatteren har ofret så liten plass på denne del av Marx' lære, men på den annen side er det helt konsekvent. Marx var først og fremst filosof. Hans lære om samfunnet og samfunnsutviklingen må ses i nøye sammenheng med — og som en del av — den livsoppfatning han filosoferte seg fram til. På dette punkt har boka sin store verdi, og her er utvilsomt Godal hjemme. Boka er ypperlig for den som ønsker å sette seg inn i

Marx' filosofi i ordets videste betydning. For sosialøkonomien som ønsker «detaljkunnskap» om Marx, er den derimot verdiløs.

Forfatteren forsøker å påpeke de ytre ting som var bestemmende for Marx' utvikling. Som jøde, revet løs fra den faste forankring i fedrenes tro, ble det maktpåliggende for ham å finne andre faste holdepunkter. Men jødene har jo alltid bittert fått erfart manglene ved de europeiske styreformer. Marx var i første rekke den store intellektuelle som ofte sto temmelig ensom. Han ble profet, men aldri noen «kamerat». Han sto tvertimot ofte i opposisjon til arbeiderledere i de forskjellige land.

Den kjente ting at det er Hegels dialektikk og Feuerbachs materialisme som danner grunnlaget for Marx, er inngående belyst i Godals bok. Lenin sa at det er nødvendig å ha gjennomstudert Hegel for å forstå Marx. Den som ikke har tid til et slikt «studium», bør lese Godals bok.

Bokas hovedtitel er «Marxisme og demokrati». En skulle derfor vente at forfatteren mer direkte forsøkte å vurdere marxismen i forhold til demokratiet. Bare rent «en passant» blir det nevnt at han mener at marxisme og åndelig frihet ikke kan forenes. Derimot behandler bokas siste kapitel inngående forholdet mellom kristendom (kirke) og demokrati. Det må naturligvis stå enhver fritt å framheve sitt livssyn, men når det alltid blir trukket inn der hvor det ikke hører hjemme, har en grunn til å tvile på at vedkommende vil være objektiv og kritisk. Godals bok ville ha tjent mye om siste kapitel var sløyfet, sjøl om det er meget interessant og bør leses — men i annen sammenheng.

Ivar Stuen.

Svar på VET DU DET? på side 19.

1. Adam Smith.
2. Carlyle.
3. Schweigaard.

Litt av et program.

Hva det er lykkes for en Kopernikus å yte til forklaring av verdnenes sammenheng i rommet, mener jeg å yte til forklaring av menneskenes samvær på jordoverflaten.

H. H. Gossen (gjengitt i Dogmenes sammenbrudd).

*

De økonomiske systemer og ideologier har en merkelig likhet med de totalitære. De rommer en blanding av mystikk og brutalitet. Teorier og slagord utstyrer med stor hemmelighetsfullhet. De få innvidde, spesialistene i emnet, opptrer som mysterieprester. Alminnelige mennesker kommanderes til å holde seg på avstand og stå i undrende givakt. Vi har ikke lov å snakke når de innvidde håndterer sine uutgrunnelege maksimer.

Eivind Berggrav: Staten og mennesket.

Avd. for ubendig virketrang.

Det er egentlig bare en gruppe mennesker i Norge som idag arbeider med glede. De næringsdrivende og kapitalistene har fått sin handefrihet sterkt redusert og arbeiderne har ikke den oppfordring til å sette alle krefter inn som de har i en sosialistisk stat. De eneste som viser utpreget virketrang er de planleggende ingeniører og økonomer.

Johan Vogt i et møte i Sosialøkonomisk Samfunn.

Stener for brød.

I et land hvor alle alltid brukte alt de tjente, og hvor Staten ikke utvidet sin økonomiske virksomhet, og hvor det heller ikke fant sted noen kapitaltilførsel utenfra, ville antallet av arbeidsløse stige mer enn den årlige befolkningstilvekst.

Rolf E. Stenersen: Penger og tall.

Økonomisk kandidat

med særlig interesse for næringsøkonomiske spørsmål får ansettelse. Selvstendig arbeid. Skriftlig henvendelse til

HØIRES PRESSEKONTOR Stortingsplass 7, Oslo.

R. TAMBS LYCHE

**KORT INNFØRING I DIFFERENSIAL-
OG INTEGRALREGNINGEN**

KR. 3.00

ASCHEHOUG

LEIF HOEGH & CO. A/S

ROALD AMUNDSENS GT. 6
OSLO
SENTRALBORD 41 73 50

Skipssrederi

Et stensilmemorandum om «Statistiske estimeringsproblemer» av konsulent Erlig Sverdrup er til salgs på Instituttets kontor (rom 24) i Fredriksgt. 3. For å lese memorandumet kreves for-kunnskaper i matematikk og statistikk omrent svarende til hva der forlanges til første avdeling av økonomisk embeteksamen. Ikke-matematisk innstilte sosialøkonomer vil neppe ha utbytte av å lese memorandumet.

Pris kr. 2,00.

*Universitetets Socialøkonomiske Institutt
Sven Vigger*

LÆR maskinskrivning !

Det har De bruk for både i studietiden og i praksis!
Kurser hele dagen.

S K R I V E M A S K I N S T U A

Stortingsgt. 18 II (inng. Universitetsgt.) — Telefon 42 22 26

NB!. Vi utfører all slags avskrivnings- og mangfoldig-gjøringsarbeid.

Jurister, økonomer, aktuarer

Kurser i bokføring og handelsregning begynner vanligvis:

1. september
1. november
1. februar
1. mai

Vitnesbyrd for bestått eksamen i bokføring godtas ved anmeldelse til embeteksamen.

Vitnesbyrd for bestått eksamen i bokføring og handelsregning i forbindelse med testimonium for bestått juridisk eller økonomisk embeteksamen ved Universitetet godtas ved søknad om handelsbrev.

Nærmere opplysninger ved

OTTO TREIDERS HANDELSKOLE

Tlf. 33 29 44, 33 28 23, 33 27 34. Innmeldelser mottas.

„FARMAND”

DET UPOLITISKE BLAD FOR POLITISK
INTERESSERTE

LES «FARMAND» OG DE ER A JOUR

INNLANDET: KR. 28,— PR. ÅR

UTLANDET: KR. 38,— PR. ÅR

— ROALD AMUNDSENSGT. 1 — OSLO —

STIMULATOR

Utgitt av: Universitetets Socialøkonomiske Institutt og Sosial-
økonomisk Studentutvalg.

Adresse: Fredriksgate 3, Oslo. Tlf. 33 35 00.

Stimulator kan tinges ved alle landets poststeder. I Oslo
direkte. Bladpenger kr. 10,— pr. år.

Redaktører: *Helle Ruge* og *Bjørn Larsen*.

Faste medarbeidere: *Preben Munthe* og *Per Sevaldson*.

Alle artikler står for forfatterens egen regning.

Aas & Wahls Boktrykkeri.